

A társadalmi gazdaság geográfiai aspektusai

VII. Magyar Földrajzi Konferencia
Eger, 2016.08.25-26.

Prof. Dr. G. Fekete Éva

Készült az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok
OTKA K 112928 számú szerződés

„Szolidáris és szociális gazdaság a poszt-szocialista perifériákon” című
kutatás keretében.

A szolidáris és szociális (társadalmi) gazdaság alapfogalmai (1)

- **Társadalmi (szociális) gazdaság:** Piacgazdasági keretek között, a nem üzleti és nem kormányzati szereplők (civiliek / harmadik szektor) által végzett, a másik két szektor által kielégítetlen szükségletek innovatív kielégítésére fókuszáló, fogyasztó közeli, helyhez és időhöz kötött, jellemzően, de nem feltétlenül non-profit jellegű gazdasági tevékenységek összessége. (EU Fehér Könyv (1994): társadalmi vállalkozások által nyújtott személyi, kommunikációs, szabadidős, kulturális és hagyományőrző, környezetvédelmi, települési infrastrukturális szolgáltatások és ezekhez kapcsolódóan megvalósított munkaerőpiaci integráció)

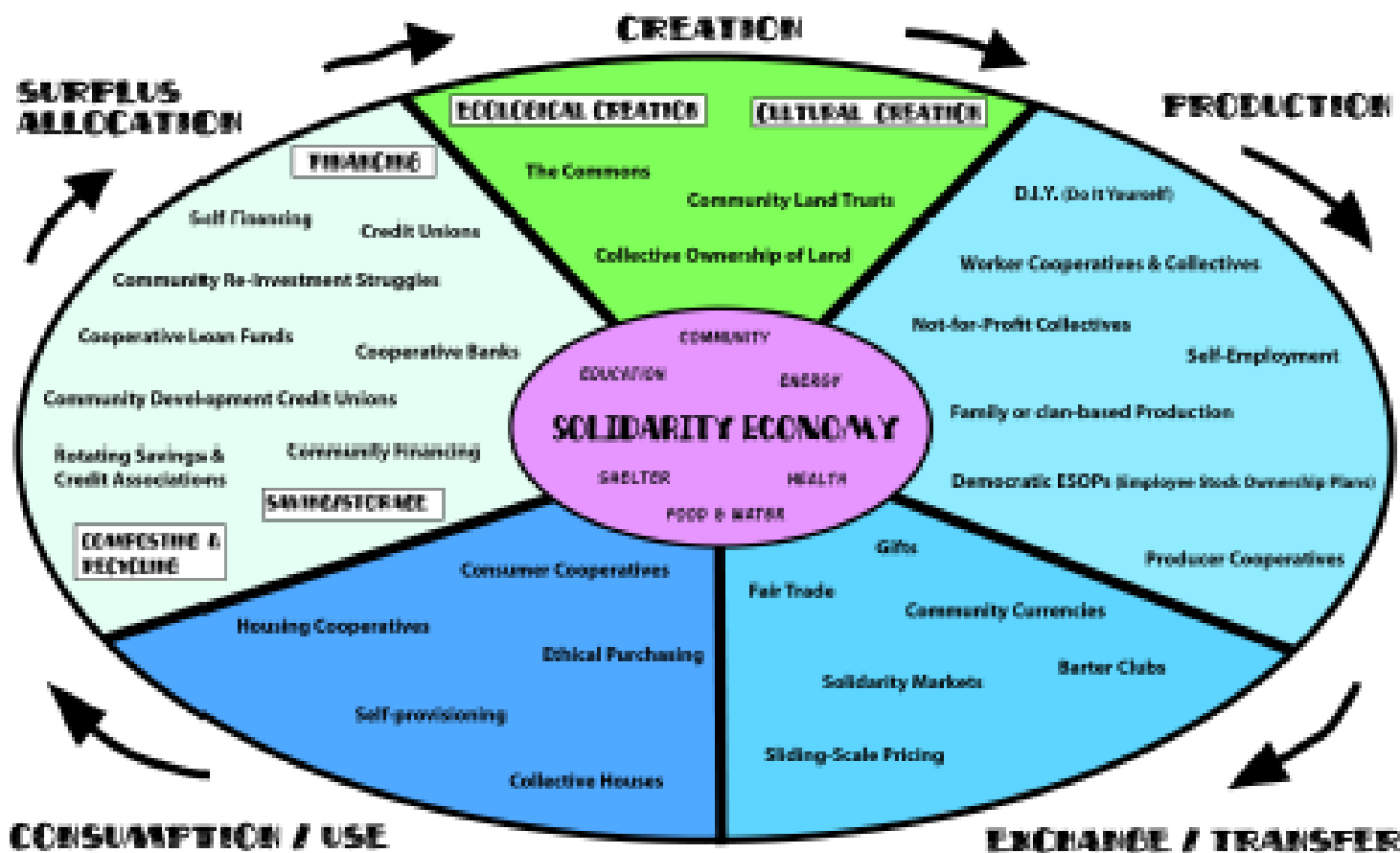
A szolidáris és szociális (társadalmi) gazdaság alapfogalmai (2)

- **Társadalmi vállalkozások:** olyan nem kormányzati szervezetek, amelyek üzleti tevékenységük révén pénzügyileg önfenntartók, ám elsődleges céljuk nem a profitmaximalizálás, hanem egy általuk fontosnak tartott társadalmi cél megvalósítása. Demokratikus döntéshozás és innovativitás jellemzi őket. A szociális gazdaság építőkövei.

A szolidáris és szociális (társadalmi) gazdaság alapfogalmai (3)

- **Szolidáris gazdaság:** A társadalmi felelősségérzetet és a közösségi érdekeket előnyben részesítő, a nem anyagi természetű dolgokat felértékelő, a gazdasági célokat a környezeti és a társadalmi célok alá rendelő, a gazdaság mindhárom szektorát átható gazdasági modell. (SUSY: ház- és kertprojektek, fogyasztói-termelői közösségek, helyi cserekereskedelmi rendszerek, adományboltok, nyílt forrású projektek, repair cafék)

A szolidaritás, az együttműködés, a fenntarthatóság, a méltányosság, a demokrácia, a pluralitás helye a gazdaságban

A szolidáris és szociális (társadalmi) gazdaság alapfogalmai (4)

- **Társadalmi innováció:** új termékek, szolgáltatások, új eljárási módok kifejlesztésének társadalmi értékek által vezérelt, társadalmi szereplők által kezdeményezett és megvalósított, új társadalmi együttműködések generáló és a társadalom fejlődésére visszaható módja. A szolidáris gazdaság egyik alapeleme, egyben a szolidáris gazdaság példáinak formálója.

A társadalmi gazdaság geográfiája

„Globális kihívásokra adott helyi válaszok”

- A. globális kihívások eltérő hangsúlyai – eltérő célok:
centrum – félperiféria - periféria
- B. válaszadást befolyásoló eltérő környezet / területi tőke –
eltérő válaszok: város – vidék
- C. lokalitások egymásra hatása, hálózatok – regionális
hasonlóságok és kapcsolódások: területi szintek és
együttműködések (helyi – regionális – nemzeti –
transznacionális – globális)

A. Globális kihívások eltérő hangsúlyai (1)

<i>Globális kihívás</i>	<i>Centrum</i>	<i>Periféria</i>
<i>Környezetvédelem</i>	Korábbi nagyobb kibocsátás hatásainak ártalmatlanítása, újrahasznosítás, ökológiai lábnyom csökkentése	Megelőzés, felkészülés, takarékoság, erőforrások kivonásának megakadályozása
<i>Energiahiány</i>	Alternatív források bevonása, takarékoság	Energiahordozók kitermelésének korlátozása, bevételek előrelátó felhasználása, takarékoság
<i>Betegségek, járványok</i>	Egészségbiztosítás kiterjesztése, speciális szolgáltatások	Egészségügyi szolgáltatások kiépítése, járványvédelem
<i>Migráció</i>	Bevándorlók fogadása, integrálása	Elvándorlás mérséklése
<i>Info-kommunikáció</i>	Speciális célcsoportok bevonása, közösségi hozzáférés biztosítása, felhasználási lehetőségek bővítése	IT penetráció bővítése, képességek általános fejlesztése
<i>Kultúra uniformizálódása, közösségek szétesése</i>	Speciális képzések, hagyományok felelevenítése, közösségfejlesztés	Iskoláztatás, hagyományok őrzése, hálózatok építése, közösségek megerősítése

A. Globális kihívások eltérő hangsúlyai (2)

<i>Globális kihívás</i>	<i>Centrum</i>	<i>Periféria</i>
<i>Munkanélküliség</i>	<p>Strukturális munkanélküliség mérséklése – munkaerő-piaci reintegráció, vállalkozóvá válás segítése</p> <p>Állam visszahúzódásának kompenzálása, munkaerő-piaci szolgáltatások</p> <p>Nők, fiatalok, nyugdíjasok, fogyatékkal élők munkavállalásának lehetővé tétele</p> <p>Új gazdasági területek feltárása</p> <p>Formális gazdaság keretei között</p>	<p>Szűk foglalkoztatási potenciál bővítése– általános munkaerő-piaci integráció, önfoglalkoztatás bővítése</p> <p>Non-profit szektor betörése a hagyományos gazdasági területekre</p> <p>Új gazdasági területek feltárása</p> <p>Informális gazdaság alternatívája</p>
<i>Élelmezés</i>	<p>egészségesség garantálása, túlfogyasztás visszafogása</p>	<p>Mennyiség és tápanyagtartalom biztosítása</p>
<i>Lakhatás, urbanizációs problémák</i>	<p>Környezetbarát hajlékok, városi lakótelepek megújítása, hajléktalanok lakhatásának megoldása</p> <p>Városokból való kiáramlás, szuburbanizáció és reruralizáció</p>	<p>Egészséges hajlékok tömeges biztosítása, gettók felszámolása, közművesítés</p> <p>Városba áramlás, vidéki térségek kiürülése, nagyvárosok túlszűfoaltsága</p>

B. Válaszadást befolyásoló eltérő helyi környezet / területi tőke

Feltételek	Városi terek	Vidéki terek
Munkaerő	Nagyobb koncentráció, szélesebb szakmastruktúra	Kisebb koncentráció, szűkebb szakmastruktúra, ingázás - közlekedés iránti igény
Szükségletek	Differenciált szükségletek, méretgazdaságossági küszöb felett	Homogénebb szükségletek, méretgazdasági küszöb alatt
Erőforrások	Agglomerációs hatás, sokszínűség, K+F központok, hálózatok sűrűsége, innovációk, információáramlás	Természetközelség, emberközelség, tradíciók, információs elszigeteltség
Közösségek	Érdek- és érdeklődés mentén, nagy sűrűségben, partnerek széles köre, kifelé nyitott hálózati kapcsolatok, bizalmatlanság a fennállóval szemben	Hagyományos közösségek (család, egyház, iskolai, munkahelyi kollektíva), korlátozott számú partner, zárt hálózatok, bizalmatlanság az újjal szemben
Demokrácia	Több tapasztalat a demokratikus játékszabályok gyakorlásában, lázadóbb magatartás, sokrétűbb érdekek, kiforrottabb struktúrák, kiépült érdekképviselői csatornák	tekintély és szokások tisztelete, vezetők meghatározó szerepe, kevesebb tapasztalat, egyszerűbb struktúrák, szűk érdekképviselői csatornák

A SSE poszt-szocialista vidéki sajátosságai (Hipotézisek)

1. A rendszerváltás előtt a civil szerveződések gátoló ideológia és az állam mindenhatósága miatt nem volt lehetőség és igény sem a társadalmi gazdaság kialakulására, de mindenütt léteztek valamiféle csírák, a társadalmi gazdaság irányába mutató kezdeményezések.
2. A rendszerváltás utáni **liberális gazdasági fordulat** és a szovjet típusú szövetkezéstől, a kötelező társadalmi munkától való elfordulás az üzleti vállalkozásokat állította előtérbe és a gazdaságban a közösségi megoldásokat háttérbe szorította, emiatt az üzleti befektetésekre nem alkalmas (versenyképtelen) területek gazdaságilag kiürültek.
3. A váltás után leginkább a fejlettebb városi térségekben megélénkülő **civil aktivitás** terepe a kultúra, a szabadidős tevékenységek, a környezetvédelem és a jótékonykodás, melyek csak ritkán párosulnak gazdasági szerepvállalással, üzleti bevételre törekvéssel és foglalkoztatással – részben a jogi szabályozás is tiltotta ezt számukra.
4. A civil szervezetek erősen függenek az állami, más esetben nemzetközi pályázatokon szerzett támogatásoktól, ezáltal azok szándékaitól és ez a **függés** a vidéki perifériákon erősebb.

A SSE poszt-szocialista vidéki sajátosságai (Hipotézisek)

5. A szociális kiadások csökkentése, a fogyasztói igények diverzifikálódása, a munkaerőpiacról kiszoruló és a **leszakadók számának növekedése** felveti és erősíti a társadalmi gazdaság szükségességét, ám ez nem feltétlenül tudatosul, illetve a vidéki perifériákon a **kreativitás és a cselekvő szervező erő** is hiányzik .
6. A váltás előtt megrögződött, majd tovább élő, új formákat öltő **paternalizmus és demokráciadeficit** az állam és a polgárok részéről is akadályozza a civilek gazdasági szerepvállalását, a közösségi gazdasági kezdeményezéseket és a társadalmi innovációt .
7. Az **állam átmeneti visszavonulás után ismét erősödik**, bizalmatlan a civil szektorral szemben, nehezen ad át gazdasági vonzatú feladatokat (szolgáltatási piacot) civileknek, kisajátítja a társadalmi innovációt.
8. A **korrupció** és a nyomában járó bizalomhiány nem kedvez az üzleti, a public és a civil szféra együttműködésén alapuló, fenntartható társadalmi gazdasági modellek kialakulásának és megerősödésének.

A SSE poszt-szocialista vidéki sajátosságai (Hipotézisek)

9. A társadalmi gazdaság termékei, szolgáltatásai iránti valós keresletet csökkenti a fogyasztói igényekben az ár meghatározó jellege és a **célcsoportok alacsony jövedelmi szintje**, valamint az **igények leszállítása mint túlélési stratégia** jellemzővé válása.
10. A társadalmi és területi különbségek növekedésével nem feltétlenül a leghátrányosabb csoportokban és térségekben találhatók a legerősebb társadalmi gazdasági kezdeményezések, a társadalmi innováció keletkezésének és adaptációjának feltételei és eredmények **a fejlettebb térségekben erősebbek**.
11. Az **EU társadalmi gazdasági modellje** megjelenik a kormányzati politikákban, fejlesztési dokumentumokban, de a nemzeti sajátosságoknak megfelelő szabályozás és hosszú távon gondolkodó fejlesztés még nem történt meg.
12. A társadalmi gazdaság nyugat-európai modelljei ismertek, főként a **foglalkoztatási és szociális szolgáltatási problémák** kezelését várják a szektortól, megbízható **hatásmérés** azonban nem jellemző és **a szolidáris gazdaság koncepciója is kevésbé elterjedt**.

Új lehetőség a perifériák fejlesztésére: a helyi gazdaságfejlesztés és a társadalmi gazdaság összekapcsolása

HGF: tudatos helyi közösségi beavatkozás a gazdasági folyamatokba a fenntartható helyi fejlődés érdekében (Lengyel 2010)

a helyi adottságokhoz, erőforrásokhoz illeszkedő, azokra építő gazdasági fejlesztési irányok kijelölése és megvalósítása (Czene – Ricz 2010.)

HGF \neq SEE

nem csupán a globalizáció veszteségeinek védekező mechanizmusa, de a helyi, egyedi, sajátos adottságok és értékek léte és hasznosítása a globális versenybe való bekapcsolódás sikerének is egyre inkább záloga

vannak a lokalitáson túlhaladó kezdeményezései, helyhez kötöttsége nem mindig tudatosul

Közös: társadalmi célok

társadalmi vállalkozások, helyi termékek preferálása, helyi szükségleteket kielégítő szolgáltatások, méltányos finanszírozás, CSR

Szolidáris, HGF-be integrálható megoldások (társadalmi vállalkozások)

- Foglalkoztatás és társadalmi kohézió erősítése
 - Dolgozói szövetkezetek (worker cooperatives)
 - Szociális szolgáltatásokat biztosító társadalmi vállalkozások (Social service providers of the social and solidarity economy)
- Szolidáris finanszírozás
 - Szövetkezeti bankok és hitelszövetkezetek (Cooperative Banks and Credit Unions)
 - Mikrohitelzés
 - Regionális / helyi pénzek
 - Szívességi bank, kaláka, órákörök
- Méltányosság a termelőkkel, a fogyasztókkal és a természettel
 - Tudatos fogyasztás (Consumer and producer coops)
 - Közösségi alapú mezőgazdálkodás (Community-based agriculture)
 - Kiskereskedelmi és fogyasztási szövetkezetek (Retail and consumer cooperatives)
 - Méltányos kereskedelem (Fair Trade)
- Fenntartható infrastruktúra
 - Közösségi lakásépítés (Social and cooperative housing)
 - Infrastruktúra szövetkezetek (Infrastructure cooperatives)

Magyarországi helyzet (1)

- A múlt öröksége
 - Erős paternalizmus
 - A kultúra lokalizációja és „közösségre ébredése
 - A lokális gazdasági erőforrások felértékelődése
 - A közigazgatás demokratizálódása, út a helyi autonómia felé
 - Helyi társadalmak felfedezése
 - Kooperáció hiánya, bizalmatlanság
- A rendszerváltás és az átalakulás sajátosságai
 - Libelarizáció után újraállamosítás
 - Változó kormányzati társadalom-vízió – civiltársadalomhoz való viszony
 - Külső támogatás, minta és elvárás – alkalmazkodás
 - Növekvő területi különbségek , tartóssá váló foglalkoztatási gondok
 - nyomós indokok

Magyarországi helyzet (2)

- *A helyi gazdaságfejlesztés szociális gazdaság irányába mutató kezdeményezései*
 - szociális földprogramok
 - szociális szövetkezetek
 - non-profit foglalkoztatási projektek
 - helyi termékek előállítása és értékesítése
 - pénzforgalmat kiváltó szívességi / kaláka / helyi pénz körök
 - mikro-hitel körök.

Magyarországi helyzet (2)

- Társadalmi vállalkozások
 - Bizonytalan identitás
 - Jellemző típusok
 1. Közfeladatot ellátó üzletiesedett szociális (idősgondozó, fogyatékkal élők foglalkoztatató, gyermekgondozási) vállalkozások, közvetlen foglalkoztatással. (START Rehab)
 2. Társadalmi és környezeti céljaik elérése érdekében gazdálkodó szociális, kulturális, közösségfejlesztő és környezetvédelmi (szegényeket segítő, hagyományőrző, művészeti, környezetvédő, tudatos fogyasztó közösségi) vállalkozások, folyamatos foglalkoztatás nélkül, vagy járulékos foglalkoztatással. (Zöld Kosár)
 3. Közvetlen foglalkoztatási, jövedelem-kiegészítési céllal működő társadalmi szervezetek. (Igazgyöngy)
 4. **Komplex helyi gazdaságfejlesztési közösségi vállalkozások (faluvállalatok) közvetlen foglalkoztatással, értékelhető helyi piacépítéssel. (Rozsály)**
 5. Társadalmi felelősség, közösségi cél által vezérelt start-up vállalkozások változó foglalkoztatással. (Matyó Design)

Magyarországi helyzet (3)

- Működési sajátosságok
 1. Élesen elváló szociális/foglalkoztatási valamint terület- és gazdaságfejlesztési irány
 - A kereslet leszűkülése
 - Információs rendszer hibái
 - Anyagi szükségletek túlértékelése
 - Közfeladatok átadásának nehézkessége
 - Egyoldalú tevékenységek
 2. A támogatási rendszer gyengéi
 - a gazdaságtalan működés túlzott tolerálása,
 - a tartalékképzés lehetetlensége,
 - a marketing tevékenységek hiánya,
 - a tapasztalatcserére szánt idő és pénz megtakarítása
 - a munkahely helyett munkaalkalmat, többletjövedelmet.
 3. Gyenge szervezeti háttér:
 - NGO-k: az NGO-k száma sok, de ... + a közsféra (állam és önkormányzatok) uralják az NGO-kat
 - Féloldalas menedzsment - jobb szociális, de gyenge piaci menedzsment
 - Gyenge önkéntes munkavállalás
 - Ernyőszervezetek, jó példák hiánya

Magyarországi helyzet (4)

- Helyi gazdaságfejlesztési jó gyakorlatok – helyi hősök:
 - Belecska, Túristvándi, Rozsály, Uszka, Kisvejke, Gyulaj, Hernádszentandrás, Alsómocsolád ...

Összegzés

- A társadalmi gazdaság geográfiája legalább három dimenzióban vizsgálható.
- A félperiféria poszt-szocialista vidéki társadalmi gazdasága sajátos ellentmondásokat hordoz – állami onnipotencia, alkalmazkodás vadhajtásai, „olyan mintha”
- A helyi gazdaságfejlesztés és a társadalmi gazdaság közötti erős kölcsönhatás kiaknázása a perifériákon elmarad a lehetségestől – tudatosultság és kapacitás hiánya, egyének (helyi hősök) szigetei.